

Korol L. P. Artistic interpretation of displays of outstandingness in the novel by V. Chemeris „The fortress at Borisfen”

The aim of the article is to research outstanding-cossacks Ivan Sulima, Pavluk, Jakiv Ostrjanitsa, Dmitro Gunja and outstandingness interpretation in the novel. In-process examined artistic comprehension of spiritual richness of content as bases of development of public-meaningful lines and qualities of personality, traditions and consuetudes of military and everyday life of cossacks, traditions and consuetudes of military and everyday life of cossacks, features of national character and psikho-physical displays, and also historical fate of Ukraine, love of freedom, national consciousness, cossack hatred to the burden.

Key words: character, train of character, outstandingness, character creation, outstanding-cossack.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., проф. Пінчук Т. С.

УДК 821.161

Н. В. Крижановська

**ФУНКЦІЇ ХРОНОТОПНИХ ОБРАЗІВ
У РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО
„ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШЕГО”**

Поява роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого” викликала резонанс, спричинила протилежні оцінки, привернула увагу не лише літературознавців, але широкого загалу читачів. Саме тому аналіз цього роману є актуальним і необхідним у літературознавстві.

Досить обговорюваним стало питання жанрової приналежності твору, адже в ньому авторка надає характерну для історичних романів емоційно-суб’єктивну оцінку історичним подіям, особам, історичній епосі у формі оповіді від першої особи. У романі поєднано історичну та художню правди. Історична правда реалізується у формі ведення щоденника, в який головний герой записує хроніки подій у суспільстві через засоби масової інформації. У цьому дослідженні „Записки українського самашедшого” Ліни Костенко відносимо до жанрового різновиду історичного роману. Такий вибір можна пояснити тим, що український історичний роман ХХІ ст. переживає певні трансформації, внаслідок чого значно видозмінюється під впливом сучасних літературних тенденцій, а також зазнає певної гібридизації, тому жанрові

кордони дещо розширюються і включають ті твори, що лежать на стику різних жанрів.

Роман Ліни Костенко „Записки українського самашедшого” аналізували Ю. Бізділь, О. Галич, Ю. Горблянський, М. Кульчицька, О. Михайлова та ін. Так, наприклад, Ю. Бізділь наголошує на комунікативних ознаках філософії постмодернізму в цьому романі; О. Михайлова зупиняється на ролі античних міфотеонімів як прецедентних імен в ономастиконі роману; О. Галич звертає увагу на те, що це перший роман письменниці, написаний у формі стилізації під документ; Ю. Горблянський і М. Кульчицька визначають аналізований роман як інтелектуальний, в якому осмислюється сучасність. Отже, незважаючи на наявність низки досліджень, присвячених останньому роману Ліни Костенко, його часо-просторовий аспект досі залишається малодослідженим.

Актуальність у зверненні до вивчення зв'язку просторово-часових координат у романі Ліни Костенко „Записки українського самашедшого” вбачається в необхідності з'ясування функціонального навантаження хронотопу в аналізованому творі, адже саме за допомогою хронотопного виміру розгортаються події в сюжеті, описуються персонажі, виявляється авторська думка.

Питання хронотопу досліджували М. Бахтін, який першим визначив його особливості в історичному романі, Н. Бернадська, В. Бібік, А. Гуревич, О. Скаріна та інші. Так, наприклад, О. Скаріна, визначаючи функції хронотопу в розвиткові сюжету, наголошує на важливості категорії часу в хронотопному вимірі: „<...> час зображених у творі подій охоплює тривалий період, на різних етапах якого відбуваються певні зміни. Це дає можливість автору характеризувати події з погляду зору різних часових ракурсів, зіставляючи і порівнюючи різні часові шари <...>” [6, с. 154].

Метою статті є з'ясування функції хронотопних образів роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”.

Політично-суспільні зміни, які відбуваються в соціумі, як українському, так і світовому, природно призводять до трансформацій у світобаченні, світосприйнятті, світорозумінні людей. Подібні метаморфози відбуваються також як у часових, так і в просторових категоріях, що призводить до рухливості й розширення їхніх характеристик.

М. Бахтін, аналізуючи хронотоп як літературознавчий термін, зазначав: „<...> У літературно-художньому хронотопі, має місце злиття просторових і часових прикмет в осмисленому і конкретному цілому. Час (провідне начало) тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються в просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом <...>” [1, с. 235].

М. Бахтін наголошував на тому, що час є ґрунтовним поняттям хронотопу, адже характеризує минулий, сучасний і майбутній вимір людського буття, визначає його цінність [1, с. 235].

За визначенням Д. Лихачова, „<...> час – це об’єкт, суб’єкт і засіб зображення. Розуміння і відчуття руху й мінливості світу в різноманітних формах часу пронизує собою літературу <...>” [5, с. 233].

У романі „Записки українського самашедшого” категорія часу реалізується в трьох вимірах: минуле – сучасне – майбутнє. Такий вибір Ліни Костенко, на наш погляд, є цілком, свідомим, адже тривимірність часу в контексті роману реалізує поняття „зв’язок часів”, „історична пам’ять”, „спадкоємність поколінь”.

Подібна тривимірність властива і структурі простору твору, на яку вказує дослідниця О. Михайлова: „<...> Перше найменше коло представляє герой як окрема особистість. Друге коло, значно ширше за перше, уособлює героя як представника української спільноти, асоціюється з державою Україною та українцями як нацією. Третє найбільше коло робить його „громадянином світу”, причетним до всіх подій, що відбуваються на планеті Земля <...>” [6, с. 157].

В романі Ліни Костенко відлік часу розпочинається з моменту „зламу століть”, настання нового тисячоліття. Зображуючи сучасність, авторка звертається до хронотопу „перелому, кризи” – періоду президентства Л. Кучми, Помаранчевої революції. І це не випадково, адже, як відомо, саме в кризових ситуаціях проявляються справжні людські риси характеру. Головний персонаж – 35-річний програміст, який живе і працює в Києві на межі міленіуму. Так, на початку твору час (2000 – 2004 рр.) і простір (Україна, Київ) окреслені досить чітко, але далі вони розширюють свої межі внаслідок змін, які відбулися в житті головного героя.

У зображенні життєвого шляху головного персонажа категорія часу розвивається синхронно: від моменту знайомства з майбутньою дружиною, побудови сімейних відносин до краху особистих, соціально-політичних очікувань.

Переплетення різних часових вимірів відбувається шляхом встановлення різноманітних асоціативних та причинно-наслідкових зв’язків. Таким чином категорія часу набуває сюжетно-композиційного значення.

Далі послідовність оповіді все частіше порушується екскурсами в минуле, часовими стрибками, прискоренням розвитку подій тощо.

Часовий вимір минулого, як одного з вимірів хронотопу в романі, проектує події майбутнього. Подібні екскурси потрібні для того, щоб знову нагадати про важливість вибору, від якого залежить доля країни. Аналіз минулого дає читачеві змогу прогнозувати майбутнє: „<...> Між іншим, Юнг ще колись попереджав, що світ висить на тонкій ниточці людської психіки. І що надалі не війни, не катаклізми, не техногенні

катастрофи, а саме це перевантаження психіки... криє у собі найбільшу небезпеку для людства <...>” [4, с. 206].

На помилках минулого потрібно вчитися, а не повторювати їх знов і знов: „<...> Я сказав би інакше: Україна на бездоріжжі. Чи, може, це просто Страшна помста імперії – хотіли свою державу – маєте... Ось вам Троянський кінь, з нього повискакують усі ті парторги й комсорги, райкомівці й обкомівці, і директори військово-промислового комплексу <...>” [4, с. 130].

Отже, можна вести мову про те, що в такому разі хронотоп виконує функцію встановлення причиново-наслідкових зв'язків.

У хронотопному образі часу Ліна Костенко реалізує найгостріші й найболючіші проблеми української нації. Однією з них є статус української мови: „<...> У всіх мови як мови, інструмент спілкування, у нас це фактор відчуження. Глуха ворожість оточує нашу мову <...>” [4, с. 22]. На думку авторки, таке ставлення до рідної мови є результатом минулого, і стало вже своєрідною історичною спадковістю, життєвою закономірністю для сучасних і майбутніх українців: „<...> Але ж якщо мова – це Дім Буття, то чого ж ви мене виживаєте з мого власного дому? Це бандитизм. Це імперський вірус. <...> День у день, з року в рік, все життя одне й теж – становище мови, яка гине, література, яка занепадає, історія, яку не можна читати без брому <...>” [4, с. 66].

У романі відстоюється думка про те, що для певних історичних фактів або ж проблем час ніби зупинився, все залишилося статичним, нічого не змінилося: рабська психологія, відсутність національної свідомості, гідності, продажність влади: „<...> XXI ст. настало... ті ж самі бомжі порпаються у смітниках. Ті ж самі нардепи просторікують тією ж мовою, від якої хочеться на Канари <...>” [4, с. 49].

Хронотоп у романі Ліни Костенко виступає в подвійному розумінні: з одного боку це час історичний, а з іншого – час людського життя. Тому, якщо час історичний плине надзвичайно повільно, то календарний вимір часу не зупиняється, а знаходиться в закономірному природному русі. Саме він нагадує головному герою про швидкоплинність життя, у вирі якого осучаснена особливостями глобально-інформаційного суспільства людина зраджує власним пріоритетам, нехтує принципами, втрачає себе: „<...> Дні котяться, як на роликах. „Январ – май, а там і літо”. <...> Три місяці наче вітром здуло. Незчувся, як уже весна <...>” [4, с. 336].

Констатаційно-орієнтовна функція хронотопу в романі Ліни Костенко розкривається в констатації того, що ілюзорні сподівання на краще майбутнє зазвичай розлітаються на дрібні уламки на зіткненні „зв'язків часів”: „<...> То ось яка вона, нова ера! Ми думали, XX століття страшне. XXI буде набагато страшніше. Вже навіть не війни, не міжнародні конфлікти, не гарячі точки, – а глобальне протистояння непримиренних світів...” [4, с. 182].

Крім того, хронотоп виконує тут і прогностичну функцію, коли авторка представляє свій твір як реальну характеристику минулого, сучасного і найближчого майбутнього особи – нації – людства: якщо проблема, то глобальна, якщо питання, то глобальне, якщо катастрофа, то глобальна „<...> глобальне потепління, глобальне обледеніння <...>” [4, с. 259]. Це крайнощі, до яких доведено наше суспільство і все людство, адже настав час усвідомити всім мешканцям планети: будь-яка глобальна трагедія навіть у найвіддаленішому кутку планети обов’язково призведе до фатальних наслідків для всіх інших. Проблему світової інтеграції Ліна Костенко окреслює цитатою: „<...> Духовний канібалізм. <...> Це не тільки у нас, це всесвітній дурдом <...>” [4, с. 66].

При вивченні просторових образів слід відзначити їх різноманітність і оригінальність. Просторові образи необмежені: країни, місця, судові зали, аеропорти, міста, квартира, робота тощо.

Авторка стирає будь-які просторові межі, вийшовши далеко за кордони України. В романі відображені реальні події не лише на території нашої батьківщини (Львів, Бровари, Київ, Мелітополь), а й Америки, Європи, Єгипту тощо. Крім того, Ліна Костенко виходить навіть за межі планети Земля, коли мова йде про продаж територій на інших планетах. У романі локально-національний хронотоп замінюється на відкритий урбаністичний, натуралістичний і навпаки. Постійне чергування просторових вимірів динамізує розвиток сюжетних подій.

Програміст-інтелектуал веде власний щоденник або „Записки”, де занотовує всі події (наприклад, цинічне вбивство польською поліцією українця Сергія Кудрі), про які дізнається з новин. У такий спосіб він намагається контролювати власні емоції у корумпованому режимі Кучми. Крім того, головний герой фіксує в своїх записках гостру проблематику сучасного йому суспільства.

Категорія часу реалізує поняття „спадкоємності поколінь”, що виражається в монологах чи діалогах головного героя: „Нації ще нема, є недолугий етнос. Гетьмани його – запродавці, письменники – пристосуванці, культура неповноцінна, психологія рабська, національної гідності нуль” [4, с. 26]. Тим самим, головний герой суб’єктивно виражає песимістичні настрої авторки й одночасно позбавляє українську націю надії на зміни в історичному часовимірі.

Зазначимо, що Ліна Костенко розширює межі творчого задуму за допомогою контрастів, доводячи іронію до сарказму життя: „<...> У Каліфорнії горять ліси. На південну Африку випав сніг” [4, с. 341]. „<...> XXI вік – <...> кам’яний вік: У темряві сільських вулиць розгулялись криміногенні елементи <...> У Вінницькій області пологи приймали при свічках <...>” [4, с. 15].

„<...> Але вже як почалася нова ера, то вона таки почалася... То у міланському аеропорту ...два літаки наскочили один на одного. То у Швейцарії дві катастрофи поспіль... У Криму з полігона випустили ракету і збили над Чорним морем літак, що летів з Ізраїлю до

Новосибірська...” [4, с. 183], „<...> 59-ту річницю перемоги над фашизмом відзначили грандіозним салютом – в степах України вибухнув склад боєприпасів <...>” [4, с. 340].

Внутрішній простір головного персонажа ускладнюється антиділічним хронотопом, який підкреслює самотність і дисгармонію особи в суспільстві. Мікрокосмос і макрокосмос людського виміру однаково позбавляють програміста спокою, він ніде не знаходить для себе гармонійного існування. Зображуючи долю однієї особи, авторка розкриває трагедію суспільства – нації – людства. Внутрішній хронотоп характеризує душевний неспокій головного героя, адже він, шукаючи порятунку від жорстокої реальності, не знаходить спокою і на власній території (у своїй квартирі розлад у стосунках з дружиною, втрата взаєморозуміння). Просторовий образ квартири, з одного боку, закритий, а з іншого – відкритий, адже сюди просочуються трагедії, катастрофи, катаклізми із зовнішнього простору через засоби масової інформації.

Зовнішній хронотоп представлено образом України, про яку програміст говорить: „<...> Україна – це резервація для українців. Жоден українець не почуватися своїм у своїй державі” [4, с. 22]. Песимістичність настрою зберігається і у визначенні місця української держави серед інших:

„<...> Україна посідає перше місце у світі за смертністю чоловіків до 60 років <...>” [4, с. 31], тим піддає ніщивній критиці низький рівень життя українців. Сучасна людина позбавлена простору, в якому їй було б комфортно. І далі констатує, що коли України поневолена – існує, а коли вільна – то вже не спроможна бути [4, с. 296]. Отже, просторовий образ України констатує, характеризує, визначає суспільну ситуацію в романі.

Що ж до внутрішнього хронотопу, то постійний дискомфорт призводить до перевтомленості головного персонажа, інформаційна перенасиченість викликає в нього бажання втекти, сховатися від усього й усіх: „<...> Я не хвилююся. Я тільки хочу на Канари <...>” [4, с. 30]. Хронотоп недосяжного відпочинку стає наскрізним у романі. Постійні напруженість і замкненість простору породжує у програміста бажання самогубства: „<...> Може, вибратися на якусь вишку і звідти стрибнути? <...>” [4, с. 99]. Безвихідність чується у його словах: „<...> Мені здається, я теж пливу по Мертвому морю. І тонути не тону, і пливти немає сил <...>” [4, с. 162]. Дещо змінюється у нього настрої, коли йому вдається на короткий проміжок часу втекти на дачу Борьчиної матері, дружини покійного „нового українця”, чи коли він бере участь у Помаранчевій революції.

Варто зазначити, що внутрішній хронотоп розвивається в складі зовнішнього, закритий і відкритий хронотопи взаємопроникають, взаємозамінюються. Така тенденція властива багатьом українським історичним романам ХХІ ст., адже завдяки цьому автори можуть охопити неосяжні часові та просторові обрії.

Визначаючи перспективи подальших розвідок у цьому напрямку, планується дослідити типи хронотопу (закритий, відкритий), розглянути складний хронотоп в українських історичних романах ХХІ ст. як спосіб вираження авторської індивідуальності. Будуть охарактеризовані функції художнього простору (констатаційно-вказівна, репродуктивна, характеристична, суспільно-визначальна, гедоністична).

Отже, категорії часу і простору є стрижневими в художній організації роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”. Різні часові виміри, перетинаючись, утворюють складну систему координат часу і простору, що й характеризує хронотоп історичного роману. Часова фіксація невід’ємна від просторової. Час ніби переходить у простір, і в своєму злитті вони створюють своєрідний фундамент подальшої події, і сприяють, таким чином, розвитку сюжету. Хронотопні образи реалізують у романі функції історично-пізнавальну, характеристичну, причинно-наслідкову. Розрізнені події в Україні та світі в різні часи поєднуються завдяки хронотопу і досягається зображувальна конкретизація в контексті понять „зв’язок часів”, „історична пам’ять”, „спадкоємність поколінь”.

Список використаної літератури

- 1. Бахтин М. М.** Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
- 2. Бізділь Ю. М.** Філософія комунікацій постмодернізму в „Записках українського самашедшого” Ліни Костенко / Ю. М. Бізділь // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия „Филология. Социальные коммуникации”. – Том 2 (63). – 2011. – № 4. – Часть 1. – С. 22 – 31.
- 3. Галич О. А.** „Записки українського самашедшого” Ліни Костенко як імітація документального твору / О. А. Галич // Вісник ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка. – 2011. – № 19 (230). – С. 156 – 163.
- 4. Костенко Л.** Записки українського самашедшого [Текст] / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 416 с.
- 5. Лихачев Д. С.** Поэтика древнерусской литературы / Д. С. Лихачев. – Л., 1971. – 238 с.
- 6. [Електронний ресурс].** – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Stling/2011_5_1/154_159.pdf.

Крижановська Н. В. Функції хронотопних образів у романі Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”

У статті здійснено спробу виявити і обґрунтувати функції хронотопних образів у романі Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”. Вивчено зв’язки просторово-часових координат у романі, з’ясовується функціональне навантаження хронотопу.

Ключові слова: хронотоп, часові і просторові образи, інтертекстуальність, зв’язок часів, історична пам’ять, спадкоємність поколінь.

Крыжановская Н. В. Функции хронотопных образов в романе Лины Костенко „Записки украинского самашедшего”

В статье делается попытка выявить и обосновать функции хронотопных образов в романе Лины Костенко „Записки украинского самашедшего”. Изучено связи пространственно-временных координат в романе, устанавливается функциональное предназначение хронотопных измерений.

Ключевые слова: хронотоп, временные и пространственные образы, интертекстуальность, связь времен, историческая память, преемственность поколений.

Kryzhanovska N. V. Functions of the chronotope images in Lina Kostenko's novel „Zapysky Ukrain's'koho Samashedshoho” („Notes of the Ukrainian Lunatic”)

The article is an attempt to reveal and ground the functions of the chronotope images in Lina Kostenko's novel „Zapysky Ukrain's'koho Samashedshoho”. Space and time coordinates are studied, functional load of the chronotope images is considered.

Key words: chronotope, time and space images, intertextuality, time connection, historical memory, heritage of the generations.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., проф. Пінчук Т. С.

УДК 821.161.2-2.09

О. А. Лапко

**ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО КОНФЛІКТУ
В ДРАМАТУРГІЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ
ФОЛЬКЛОРНОЇ БАЛАДИ „ОЙ НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ”
(НА МАТЕРІАЛІ П'ЄС К. ТОПОЛІ, В. АЛЕКСАНДРОВА,
М. СТАРИЦЬКОГО)**

Поява наукових розвідок С. Ковпик [1], Т. Вірченко [2], О. Семак [3] та ін. засвідчує увагу сучасного літературознавства до поетики драми, зокрема до структури художнього конфлікту, та спонукає до подальшого розгляду крізь конфліктологічну призму творів української драматургії другої половини ХІХ століття – одного з найбільш значущих етапів її розвитку, періоду оновлення вітчизняної театральної традиції, пов'язаного зі становленням професійного театру. Дослідження художнього конфлікту – обов'язкового елементу п'єси, „який